

”Store Todbøl” og dens historie

Gården der i oldtiden beherskede færdselsvejen gennem Thy, og gennem tiderne har været en af landsdelens storgårde

Mellem Thylands mange herregårde indtog “Store Todbøl” i århundrede en meget vigtig plads. Her boede i det 13. og 14. århundrede mænd af slægten Glob, der ejede så meget af Thylands jord, at kun kirkerne eller bisperne på et vist tidspunkt kunne stå mål med slægten som jordbesiddere. Men allerede meget tidligt har der sikkert ligget en gård på stedet, der var strategisk vigtigt for den østlige del af Thy. Mod øst strakte sig en vandfyldt dalsænkning, der mundede ud i Limfjorden; mod vest strakte sig den store Hundborg mose. Kun hvor gården lå, var der et vadested, der kunne benyttes af færdslen i nordlig eller i sydlig retning. Også til egnen nord for kunne adgangen spærres, da gården ved sin beliggenhed beherskede adgangen til Sperring, Sø, der jo igen forbi, Sjørring Borg, havde forbindelse med det vestlige af Thy.

Der er ingen tvivl om, at stedet har været af stor vigtighed i folkevandringstiden og endnu mere i vikingetiden, da der var livlig trafik gennem Limfjorden og de fjordarme, der, om end lavvandede, strakte sig ind gennem Thy. Der skal da også øst for gården være rester af befæstninger, der må henføres til denne tid.

Men først og fremmest har “Store Todbøl” også fra meget gammel tid haft sin betydning som storgård, alene navnet fortæller os, at den i vikingetiden har været drevet som landbrug, og da Globerne ejede den, var det også dens frugtbare og udstrakte marker, der havde deres interesse. Kunne man fjerne den nuværende gård, ville man sikkert i de dybere kulturlag træffe spor af Globernes bygninger.

Store Todbøl

Bygget i en opfyldt sump

Oprindeligt har der været sump, hvor "Store Todbøl" ligger. Tusinder af læs fyldt er fra bakkerne og strandkanten ført hen til stedet, hvor bygningerne skulle ligge. Man må have haft let adgang til at anskaffe sig billig arbejdskraft for at kunne gennemføre det mægtige arbejde. Senere hen, måske allerede i Globernes tid, har man udvidet gårdstedet, således at nogle af avlsbygningerne har kunnet ligge der, men stadig var gården skærmet af voldgravene.

Globerne på "Store Todbøl"

Hvor tidligt slægten Glob er kommet i besiddelse af "Store Todbøl" vides ikke, men i et par hundrede år træffes deres navn i sin gamle form "Todæbøl" (Thodis Boel).

Niels Glob's datter Else blev gift med Jens Skam (der var fra Salling). De overtog som arv "Store Todbøl". Hun overlevede sin mand og i 1424 skænkede hun noget gods i Gynderup i Salling til Dueholm Kloster på Mors med den betingelse, at der for guds legemes alter, to gange ugentlig skulle læses en messe for hendes sjæls salighed.

En tid er "Store Todbøls" historie noget dunkel. Der nævnes i 1443 Christen Thorkildssøn af slægten Due til gården og i 1481 hans søn Anders Christenssøn, der var væbner. Men om de var ejere af gården eller lensmænd for Børglumbispen, er ikke til at sige. I alle tilfælde har Børglum bispesædet ejet den. Helt umuligt er det ikke, at den fromme Else Glob, der skænkede sit gods i Salling til "Dueholm", også har betænkt Børglum bispesædet med jordegods.

Fra kirkens og siden kronens til Stygge slægtens besiddelse

Den sidste lensmand på "Store Todbøl" var Enevold Stygge, der i 1526 omtales som ejer af gården. Det kan dog ikke passe, da "Store Todbøl" sikkert først efter reformationen sammen med alt andet kirkegods er gået over i Kronens eje.

I året 1544 køber Enevold Stygges enke, Berete Dyre, "Store Todbøl" med gård og gods af kronen. Hun har siden regenten Chr. 3. overtog gården, drevet den og haft den på samme betingelser, som hendes mand havde den, medens den hørte under bispesædet.

Efter alt at dømme har fru Berete været en dygtig kvinde, der nok har forstået at tumle sin store gård. At hun heller ikke har været hård i det overfor sine undergivne, fremgår af sogneprestens beretning til bispesædet i 1555. Han omtaler der, at fru Berete af kgl. Majestæt har købt degnebolet til Kallerup sogn uden forpligtigelser, men desuagtet, men uagtet giver hun årligt flere tønder byg til degnen af sin fri vilje, hvilket ikke er noget man ret ofte hører. Almindeligvis er der ellers klager over, at godsejeren ikke vil yde det, de er pligtige til.

Fra 1568 findes der en fortegnelse over det bøndergods, der da hørte under "Store Todbøl". Det var: Snedsted: 8 gårde, 3 boel, 8 huse og 1 mølle. Kallerup: 4 gårde, 3 boel og 3 huse. Sjørring: 2 gårde 2 huse. Hundborg: 2 gårde 1 boel og 1 hus. Jannerup: 2 gårde og 1 hus. Ørding på Mors: 1 gård. I alt 19 gårde 7 boel, 15 huse og 1 mølle. Desuden har hun halvpårt i 8 gårde og 3 huse i Thy og på Mors.

Beretes datter, Anna Stygge, blev gift ned Jørgen Høg til ”Klarupgaard” i Salling. Hun bragte ham gården som medgift. Hvor meget gods, der har hørt til ”Store Todbøl”, er der ingen beretninger om, men af hovedgården svarede 16 tdr. korn i præstetiende. Jørgen Høg døde i 1589, hvorefter ”Store Todbøl” går over til hans søn, Christen Høg, der blev gift med Ane Ovesdatter Skram til ”Hammersgård” i Vrads herred. Ved dette ægteskab kom han også i besiddelse af denne hovedgård, som dog ikke hørte til de bedste.

I 1603 blev han ved Sebbesund overfaldet af nogle adelige voldsmand. For den lidte skam og skade blev disse dømt til at udrede en erstatning på 500 Rd. Af disse skænkede han 100 Rd. til Kallerup kirke og de øvrige 400 Rd. til et legat for den lærde skole i Thisted. Renterne skulle anvendes til fordel for de fattige studerende. Dette beløb skulle forvaltes af skolens rektorer, men en af disse, mag. Niels Ebbesen Aagaard, formøblede kapitalen, der i 1697 var forsvundet.

I 1631 døde Anne Skram og nogle år efter døde Chr. Høg. De skal begge være begravet i Snedsted kirke, hvor deres gravsteder, allerede for mange år siden, er forsvundet.

De havde to sønner, Ove og Jørgen. Ove har været en dygtig og lærelysten ung mand, kun 21 år gammel blev han optaget ved universitetet i Leiden. Tre år efter, blev han ved sin hjemkomst til Danmark, sekretær i Kancelliet, og i 1625 blev han Danmarks gesandt i Sverige, to år herefter blev han rentemester og fik Romsdal len i forlening. Samme år blev han udnævnt som krigskommissær, men allerede de. 19. januar 1628 døde han, kun knap 30 år gammel. Han ligger begravet i Sct. Nicolaj kirke i København.

Den anden søn, Jørgen Høg, overtog derfor ”Store Todbøl” efter sin fader. Han havde gjort tjeneste ved rytteriet og nævnes i 1633 som kornet. Han var gift med Margrethe Mogensdatter Gøye. Hun døde ret hurtigt, hvorefter han blev gift med Regitze Vernersdatter Parsberg, der overlevede ham. Jørgen Høg, ejede foruden ”Store Todbøl” sin moders slægtsgård i Vrads herred og ”Baliumgaard” i Salling. Han døde i 1656 og blev begravet i Viborg domkirke. Hans hustru giftede sig senere med Erik Høg til ”Bjørnsholm”.

Jørgen Høg efterlod sig kun én søn, Mogens Høg, en datter Anne var død som ung. Mogens Høg der var den sidste af slægten, var soldat og havde som sådan kæmpet i flere lande og havde i et slag i Tyskland mistet sin venstre hånd. Under svenskerkrigen 1657-59 var han oberstvagtimester til hest og klarede sig gennem krigen, indtil han d. 14. november 1659, i slaget ved Nyborg; blev hårdt såret og døde 5 dage derefter. Også han blev begravet i Viborg Domkirke.

Mogens Høg døde ugift, men en malkepige, der tjente på gården, fødte et halvt år derefter en søn, som hun skyldte Mogens Høg for at være fader til, men noget bevis var der jo ikke herfor. Drengen var jo under alle omstændigheder ikke arving. ”Store Todbøl” blev overtaget af Mogens Høgs søskendebørn, hvorfor gården atter kom i slægten Skrams eje.

Mange skiftende ejere

I 1622 købte Valdemar Skram sine medarvinger ud. Gården havde da 46 tdr. hartkorn hovedgårds-takst, og der hørte 30 gårde og boel under den. I 1675 skøder han gården til sin søn, Otto Skram, der i 1680 sælger den til assessor, Lauritz Foss, der var forstander på Sorø lærde Skole. Foss sælger i 1698 ”Store Todbøl” til borgmester, Enevold Berregaard, Thisted, der som bekendt også ejede ”Kjølbygaard”. Hans hustru var den ligeså bekendte Anne Søe, der i sit første ægteskab havde en datter, der først var gift med Peter Reetz til ”Lergrav”, men han døde efter 12 ugers ægteskab. Hun

blev senere gift med Chr. Braes til ”Kokkedal”, men allerede året efter døde hun i sin første barselseng; det skete under et besøg på ”Store Todbøl” i 1701. Samme år solgte Berregaard ”Store Todbøl” til fru Anne Lauridsdatter, enke efter Peder Bønsdorph. Hun giftede sig med Bertel Langballe fra ”Nebel”. ”Store Todbøl har på den tid 26 tdr. hartkorn og 215 tdr. hartkorn bøndergods. I 1706 sælger Langballe gården til oberstløjtnant, Erik Zacharias von Kahlen til ”Vesløggaard”.

Han skal have begyndt sin militære karriere ved det nordjyske rytteri, senere var han sendt til Pommern og Brandenburg for at skaffe underretning om de svenskes planer osv. Han blev såret ved Stralsund, men fik et plaster i form af forfremmelse til ritmester. Senere forfremmedes han til major og oberstløjtnant og tog sin afsked i 1695. I 1689 havde han købt ”Vesløggaard”, som han i 1702 solgte Til Enevold Berregaard.

Von Kahlen skildres som en meget godgørende mand, med et kærligt sind og stor offervilje, men han var ikke videre velhavende, og måtte slås meget med gæld og fattigdom. Medens han ejede ”Vesløggaard”, skænkede han sognet et skolehus, og han og hans hustru Sabine Claudi skænkede en altertavle til Vesløg kirke.

Også medens han boede på ”Store Todbøl”, viste han og hans hustru stor godgørelse, idet de stiftede et legat på 1000 Rdl. for fattige disciple ved Aalborg skole og et legat på 200 rd. til et fattighus i Aalborg. Disse gaver skulle træde i kraft efter ægteparrets død, men de kom aldrig længere end på papiret, for efter von Kahlens død var hans hustru så meget i armod, at ”Store Todbøl” måtte sælges ved auktion.

Efter at von Kahlen havde ejet ”Store Todbøl” i 20 år, døde han i 1726, 79 år gammel. Det fortælles, at han tog sig selv af dage på grund af sine økonomiske sorger. I Skjoldborg kirkebog er der ved omtalen af hans dødsfald bemærket, at han blev begravet uden ceremonier, så det har nok haft sin rigtighed. Hans kiste blev sat i Skjoldborg kirke syd for alteret.

Var hans død sørgelig, så havde hans liv heller ikke været nogen dans på roser. Det har voldt ham store kvaler at holde sig kreditorerne sig fra livet. Efter hans død faldt disse sig straks over enken, der blev erklæret fallit, og ”Store Todbøl” gik på auktion.

Caspergaardslægten på ”Store Todbøl”

Ved auktionen blev ”Store Todbøl” købt af amtsforvalteren over Dueholm-, Ørum- og Vestervig amter, kammerråd, Claus Caspergaard. Gården har den samme hovedgårdstakst og tilliggende af bøndergods som tidligere (26 tdr. hartkorn og 215 tdr. hartkorn bøndergods), og den kostede 7550 Rdl.

Med ham begyndte ”Store Todbøls” storhedstid; han forøgede hovedgårdens tilliggende og bøndergodset, forbedrede bygningerne og interesserede sig stærkt for gården. Caspergaard stammede fra ”Kaspergaard” i Sønderjylland; i 1745 blev han justitsråd og i 1748 blev han, sammen med sønnen, der var hofjunker, ophævet i adelsstanden. Han og hans hustru, der var meget yngre end ham, satte sig et minde ved at stifte ”Todbøl Hospital¹” i Skjoldborg.

¹ Se billede fra Historisk Årbog 1935, side 26-32

Dette lå øst for Skjoldborg kirke og var bestemt til bolig for fire fattige gårdmandsenker fra ”Todbøl gods”. Til disses underhold skulle der årligt leveres 80 tdr. byg. Det var Skjoldborgs kongetiende, det drejer sig om, og dette byg blev kapitaliseret til 80 Rdl. efter den gældende kornpris. En senere ejer (Fønss) benyttede sig deraf og lod enkerne nøjes med de 80 Rdl. i stedet for 80 tdr. byg, der til den tid var i langt højere pris. ”Så længe verden står”, var der en bestemmelse i legatet, at det skulle vare ved, og hospitalet har igennem over halvandet hundrede år givet husly for mange fattige enker, men for 6-7 år siden blev det nedrevet, efter at have stået tomt i mange år.

I 1749 døde Caspergaard og blev nedsat i Skjoldborg kirke, hvor hans hustru fem år tidligere var blevet begravet. Han efterlod gården som en af de ”skønneste” i Thy. Borggården bestod af fire fløje af bindingsværk og teglhængte. Syd og øst for gården var der en dejlig have, og udenfor igen var der en dejlig sø, hvori der var brasen, gedder, suder og ål. På den anden (vestlige) side af voldgraven lå avlsgården, der var stråtækket.

Efter hans død blev sønnen, der var kammerjunker, og som også hed Claus Caspergaard, ejer af ”Store Todbøl”. Han har vist ikke selv boet på gården, i alle tilfælde var den forpagtet ud til Niels Sørensen. Denne havde været amtsfuldmægtig i Randers og siden ved Thisted amtstue i 24 år, indtil han flyttede til ”Store Todbøl”. Sørensen, der skal have været en meget dygtig mand, døde 1763 og blev begravet i Kallerup kirke, hvor hans ligsten findes.

Samme år som Niels Sørensen døde, måtte ”Store Todbøl” igen i handlen, idet den unge Caspergaard solgte gård og gods til løjtnant, Andreas Sommer. Denne døde allerede 5 år efter, kun 39 år gammel.

Andreas Sommer var søn af kommerceråd Niels Sommer, Thisted, der drev stor købmandsforretning og var byens fornemste borger. I 1743 købte han ”Boddum Bisgaard” og blev nu ved sønnens død tillige ejer af ”Store Todbøl”, hvor han tog bopæl. Det var ham der i 1782, af ”Store Todbøl” med dens bøndergods, i alt 561 tdr. hartkorn, oprettede stamhuset ”Store Todbøl”, der dog kun en kort tid skulle give glans over gårdens navn, idet den forpligtigelse allerede i 1799 blev ophævet ved kgl. bevilling. I 1786 døde han, godt 86 år gammel. Han blev begravet i Skjoldborg kirke. Stamhuset overgik derefter til hans søn, major, Jørgen Ring, der fik kortvarig glæde af sine store besiddelser, idet han døde i 1790. Han drev ikke selv gården men holdt forpagter. 1786 nævnes prokurator, Møller som sådan.

”Store Todbøl” bliver stamhus

Stamhuset ”Store Todbøl” gik med major, Jørgen Rings datter til dennes mand justitsråd, Peder Severin Fønss. ”Store Todbøl” havde i sandhed nu fået sig en velbyrdig herre, idet han var kgl. majestæts kammerherre, generalkrigskommissionær, oberst, justitsråd, amtmand og landsdommer i Nørrejylland, herre til grevskabet ”Løvenholm” og ”Hevringholm” og nu desuden ejer af stamhuset ”Store Todbøl” med sine 561 tdr. hartkorn og ”Boddum Bisgaard” med 228 tdr. hartkorn.

Han var ikke alene en mægtig mand men også en virksom mand, der, så snart han mærkede, at tidene ville blive ugunstige, skyndte at realisere en del af sine mange ejendomme. I 1799 havde han fået ”Boddum Bisgaard” knyttet til stamhuset med en fideikommiskapital på 100.000 Rdl. Omkring år 1800 solgte han både ”Store Todbøl” og ”Boddum Bisgaard”. Forinden har han sikkert nået at forøge sine kapitaler ved sin driftighed.

Han satte sig et varigt minde i Skjoldborg-Kallerup, selvom det ikke var på den smukkeste måde, idet han berøvede det af Caspergaard stiftede legat $\frac{2}{3}$ af sin kapital. Denne bestod som før omtalt af kongetiender. Denne opløste han ved at sælge den til gårdejerne for 5300 Rdl. og hensatte de 2000 Rdl. til legatet, medens de 3300 Rdl. gik i hans egen lomme.

Det gik ikke af uden protester. Aalborg Stiftsøvrighed anlagde sag mod Fønss og krævede, at enten så skulle legatet udbetales med de oprindelige 80 tdr. byg årlig, eller også skulle de have en erstatning på indtil 3800 Rdl. Sagen gik til højesteret, men med fundatsens uheldige bestemmelser i ryggen vandt han også der sin sejr over fire fattige skjoldborgenser.

Ombygning af gården

Fra året 1791 findes en vurderingsberetning over "Store Todbøl". Af denne fremgår det, at bygningerne på den tid har været noget gamle og skrøbelige. Borggården bestod af fire fløje med indkørsel gennem den vestlige fløj. Syd for lå der en bygning, hvor der var hestestald og kammer til kusken, og nede ved åen lå møllen, hvor der i mindst et århundrede har været stampemølle. Mod vest lå den store avlsgård med den lange studestald ud mod mosen. Syd og øst for gården lå haven med et lysthus, der var opført af egetømmer.

Den søndre fløj af borggården, der lå, hvor den nuværende ladebygning står, var to etager høj og den egentlige hovedbygning. Denne bygning blev vurderet til 1920 Rdl. Den må alligevel have været noget skrøbelig, eftersom den blev bygget i 1795. I den nordre fløj var der tørveskure, i den østlige var der borgstue og værelser for tyendet, medens den vestlige fløj nærmest blev anvendt som materialehus.

Fra den søndre fløj var der udbygget endnu en fløj, der øverst rummede havestue og storstue. Nedenunder var gårdens mejeri, der var indrettet få år i forvejen. Ladegården bestod af tre lader og to stalde. I alt blev gårdens bygninger vurderet til 7833 Rdl.

I 1795 blev en stor del af gården ombygget. Den sydlige fløj blev nedrevet, og der blev bygget en ny hovedbygning i stedet for den nordlige fløj. Det er denne bygning, der i dag endnu står som stuehus. Den søndre fløj blev opført på ny, men da Fønss solgte gården, forbeholdt han sig ret til at tage dette hus med sig, og det er antagelig flyttet til "Irup".

Udstykning

I 1799 var han begyndt at sælge løs af bøndergodset, men året efter solgte han hovedparten til et konsortium for 12.300 Rdl. Dette solgte alt bøndergodset og fik tilladelse til at udstykke hovedgården i 78 parceller, hvoraf en del solgtes. I 1804 solgtes resterne af "Store Todbøl", der nu kun havde et tilliggende på 13 tdr. hartkorn, til Knud Iversen Møller, der året efter solgte den til P. C. Stockholm for 10.000 Rdl. uden besætning.

Over 100 år siden Harkjærslægten rykkede ind på "Store Todbøl"

Den 12. december 1807 købte Jens Christensen Harkjær "Store Todbøl" for 9900 Rdl. Gården ejes nu af samme slægt i fjerde generation. Jens Chr. Harkjær afløstes af Mogens Harkjær, der frasolgte jord til "Lille Todbøl". Mogens Harkjær efterfulgtes igen af Jens Harkjær, efter hvem svigersønnen, den nuværende ejer, Alfred Boesen, har overtaget "Store Todbøl" i 1935 efter at have den forpagtet i seks år.

“Store Todbøl” har nu ca. 185 tdr. bygsædland hvoraf de 35 tdr. er eng og græsningsjord. Der holdes 20 køer og 30 kvier. Desuden opfedes der årligt ca. 40 stude, dertil er der en halv snes heste på gården. Stuehuset er det der blev bygget i 1795, medens udbygningerne er nye efter branden i 1930. Den gamle have, der lå mod syd og øst, er forsvundet omkring år 1800, hvorefter den nuværende ret store have, der ligger nord og vest for gården, blev anlagt.

Hvor stamhuset “Store Todbøl” i sin tid bredte sine mange bygninger, ligger der nu en solid bondegård. Det er jo den skæbne omtrent alle Thylandske herregårde fik, at blive reduceret dertil. Men minderne om fortidens større forhold lader sig ikke så let udslette. Vel går jernbanen nu, hvor den gamle avlsgård i sin tid lå, men øst og nord for “Store Todbøl” ser man endnu de gamle voldgrave, og gårdens stenbro er den samme som da herremændene regerede her. Den er inddelt i firkanter, en til hovbønderne, når disse stillede til parade, fortælles der.

Der fortælles flere sagn om den gamle gård og dens ejere, endnu flere er vel gået tabt i de sidste generationer. Men på den anden side behøver man kun at se på dens omgivelser, vadestedet mod syd, mosen mod vest og Sperring Sø mod nord for at forstå, at engang var gårdens beliggenhed på dette sted af afgørende betydning for egnen.

Af redaktør Kristian Andersen, Hurup.

Digitaliseret af P.M. Kjær, Bedsted.